

ШЫН

СЭКП-нин Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,
Тыва АССР-нин Дээди Советинин органы

1925 Чылаа
Улашканын

1962 ч.
АВГУСТ
24
ПЯТНИЦА
№ 200 (5297).

Өртөз 2 көп.

Тараа ажаалдазы—бүгү улуустун херээ

ИЙИ АҢГЫ ТҮҢНЭЛ

Улут-Хем районун бүгү колхозтары болгаш совхозтары көдө ажал-агы ажалдарынын шиптирелиг уезинге — дүжүт ажаал алышканын кирген. Бо чылаа Улут-Хемнин тарааажылары багай аэс дүжүтү өстүрүп алганнар. Районунун партия, совет организацияларынын, колхозчуларын болгаш совхозтар ажалчыларын сорулгазы болза дүжүтү өй-шаанда, чидирг чокка ажаал алыр, күрүнеге тараа садарынын планын хуусаа бетинде күөсөдир болур. Күрүнеге ужу-дузалыг бо эң чутула сорулгаларын чедикшиктин шиптирелеринге болур-чогур байдалдар болгаш аргалар районда бар. Ам кол чүе — ол аргаларын шип болгаш бүгү ажалгаары болур.

«Чодураа» колхозтун баштаар черинин даразы эш Темір-оол, партия-организация секретары эш Дүмбүт, агроном эш Нарылков ажалды бо негеделер боугар шипи организастаан. Бо колхозта дүжүт ажаал алышканын бүгү ажалын бригадалар, ажалдар болгаш комбайн аргаттарын алай-биле планнаа. Колхозта комбайнларын чамдык тарааны тавычалай кезип, а бир чамдык дөрт кезип турар болгаш «ескери тавычаларын бадалап, бастырып турар. Комбайнларын ажаа турар бөр чорун мында ховар болуп турар өөрүтүр. Комбайн болгаш механик эш Дабадалай уругуу бригадаларга болгаш комбайнларын чамдык чоруп турар. Колхозтун удуруучулары база бригадаларга хуула-да, дүне-да чоруп, организаста тараа-биле четистерин ола-ча черинге алып ап туралар.

Комбайнлар болгаш трактористер, чодаачылар социалисттик чарышка кирип, дүжүт ажаал алышканын өй-шаанда болгаш чидирг чокка чорударын уланган тодаргай хулааларын алганнар. Чидирг, «СК-3» комбайнын комбайн эш Кабанов 500 гектар тарааны

ажаар, оон аңгыда 200 гектарын тавычалай кезер хулааларын алган. Эш Кабанов ажаал алышканын баштайгы хүнеринде эгелөөс хүнде-де 16—20 гектарын тавычалай кезип турар. Комбайн эш Санчио 400 гектар тарааны ажаал алыр хулааларын алган, хүнүн оонааларын үрүтүп ажыр күөсөдир турар. Эш Кызыл-оол болгаш эске-даа комбайнлар үстүндө эштерден ховулап калбай туралар.

Ажаал алышканын баштайгы хүнеринде эгелөөс колхозчуларын огулуга партия-политиктиг ажалды чорударын партбюро организастаан. Бригадаларга 15 агитаторларын тургускан. Комбайнларын болгаш трактористерин социалисттик хулааларын туралыгын көсүк черинде алып көргөскөн. Ажалды кылырнын нормаларын күөсөдир селдерин көргүзүлгөн үчүктүктер хүн бүр көргүзүп самбыраанын багжип турар.

Ажаал алышканын эң кыска хуусаада дөдөр сорулга-биле комбайнлар, трактористер болгаш чодаачылар ажаал алышканын баштайгы 15 хүнеринде ажалды кылырнын нормалын күөсөдир дөшт 15 хуу бедиктен төсөдирин доктааткан. Ол шыкка беш хонуктун оонааларын ажыр күөсөдир дөшт шыккалы база тургускан.

Бригадаларга ниятинин чечен-нигетин багай аэс организастаан. СЭКП райкомунун ажалдакчызы эш Далаа бригадаларга лекциялар көчкөөн. Ол шыкка совет комсомалар Николай биле Поповичинин бөлүк ужуушкунун дугайында бригадаларга митинглер база болгускан. Колхозтун сурууга болгаш бригадаларга хана солунарын, агитхууларын, «Броколд колхозта чоруп тур» деп шоодууга хулааларын удуруп турар. Оон сөөктү номерин чамдык аргалапкан болгаш ситен кезиндегине багай ажалдаан колхозчуларын чидир-биле шүтүчүлөөн.

Колхоз күрүнеге 1300 тоннадан аэсөөс аэс тарааны садар хулааларын алган. Бо ажал-агы районун эске колхозтарын аразында бир дугаарында — август 18-ке чедир 200 тонна хире эки шынарлыг тарааны күрүнеге саткан.

15900 га тарааны, оон ишинде 8582 га кызыл-тасты ажаал алыр, күрүнеге 7 муң тонна тарааны дүжүт «Улут-Хем» совхозта (директору эш Моисеев, кол агроному эш Метелинин, парткомитеттин секретары эш Тугур-Серен) байдалды ап көрөдирин. Бо ажал-агы ажаал алышканын баштайгы хүнеринде организаста тараа-биле хей анык четистер тургускан. Ажаал алышкына массалыг кирерине чедир совхозтун тус-тус салбырларынга ажал планнатчымаан, аэс хей комбайнлар, жаткалар сепеттин-мөн турган. Август 18-те бешин беш комбайн сепеттеде хевээр. Ажалды кылырнын болгаш кылган ажалдарын үнө-өртөөнүн нормалын салбырларга озадалып чоруткан болгаш ажаал алышкын массалыг эгелөөн хүнге чедир чагыс-даа комбайн эгелөөн хулааларын хулааларын турган, харын амга чедир-даа чамдык комбайнлар болгаш трактористер социалисттик чарышка кирбөөн. Агитхуулар, хана солунары үнөйи, чаа солунарын бригадаларга чедирбейн турар болгаш хал-шыдараа, шашка, домино, номяр бригадаларда чок.

Эш Туганавин удуруп турары

бирги салбырын бригадаларга ажаал алышкын эгелөөн бөрү көргүзүп самбыраанын чүе бажы-воон, агитхуулар үнөйи, кино-түрүк чангыс-даа болгаш, август 15-те 15 комбайнлардан шөлө түт-ле 10 комбайн турган. Ол 10 комбайнын чүе дөң кезип ажалдаан. Ажал нормалын чангыс-даа комбайн күөсөдир. Ол салбырда комбайн бүрүндө ийи-ийи кижиян бажыглан болза-даа, дөң комбайнда чырыкты чок. Чырыкты биле хандыр дугайын комбайнлар негеп тура-даа, ол салбырын механиги эш Воцман боттут хемчег албайн турар. Ол салбырда багай аэс тудууга хову турлаа бар болза-даа, ажаа кым-даа хонмай, 7 километр хире ырак сууга кээп хонар. Оон ужурунда кижилер эртен 8—9 шактарда ажалга үнөр, кечке база-ла 8—9 шак үзүндө ажалын калкып чорутар, херек кырында дүне ажалдаан комбайн чок болуп турар. Совхозтун дирекциясы-даа, салбырын удуруучулары-даа бүгү ажалчыларын хову тураларында хонуп ажалдаан турарын чедип ап, чогур байдалдарын тургузганы чутула.

Районун аэсөөс хей ажал-агыларын ажаал алышканын баштайгы хүнеринде чамдык комбайнларын чуду-кара ажалдап турарынын, контроль чотугуу тараанын чидирин удуу. Чидир, «УТКА 25 чылы» совхозтун Актурт салбырын Улут-Хемда бригадаларда 30 га шөлө тарааны 30—35 хууун тавычаларда кыгылтканын хыналда илереткен. Ол салбырын удуруучу эш Балчый-оол, агроному эш Чипит-оол ол шөлө бейи баалааннар. Олар комбайнларын ажалдап турар черинде аэс, хову турлаада кучула чангыс хей турарын бодал туралар.

«Улут-Хем» совхозтун бирги, үшкү салбырларында болгаш эске-даа ажал-агыларында тараанын чидирин бар. Ажал-агыларын удуруучуларын болгаш агрономдарын сорулгазы болза ажаал алышканын шынарлыг айтырнын шыктын контрольга алыр, чангыс-даа комбайн болгаш лафетчик ажалга брак болуп чорутуу болуураа чедип алыр болур. Бракты болгаш тараанын чидирин болуураа таварылга бүрүндө буруутуп кижилерин чугаалары болгаш ол четистерин дыйр аэс херек. Партия, совет, ажал-агы организацияларынын, көдөңгө бүгү ажал-ишчилеринин сорулгазы болза, дүжүт ажаал алышканын, тараа белек-келий чидирг чокка, организастыг чорудары болур.

Г. ПЕТРОВ.

Комсомолчу Василий Пичугов ийи чыл бурунгаар Балгазында механизация училешин чедикшиктин дооскаш, калбак мергежидин механизатору атты чедип алган. Ол ам «Көк-Тей» совхозта ажалдап турар. Чамдык ажалдарын үзүндө В. Пичугов «Беларусь» трактор-биле чер алкырып, тараа чаштырып турган.

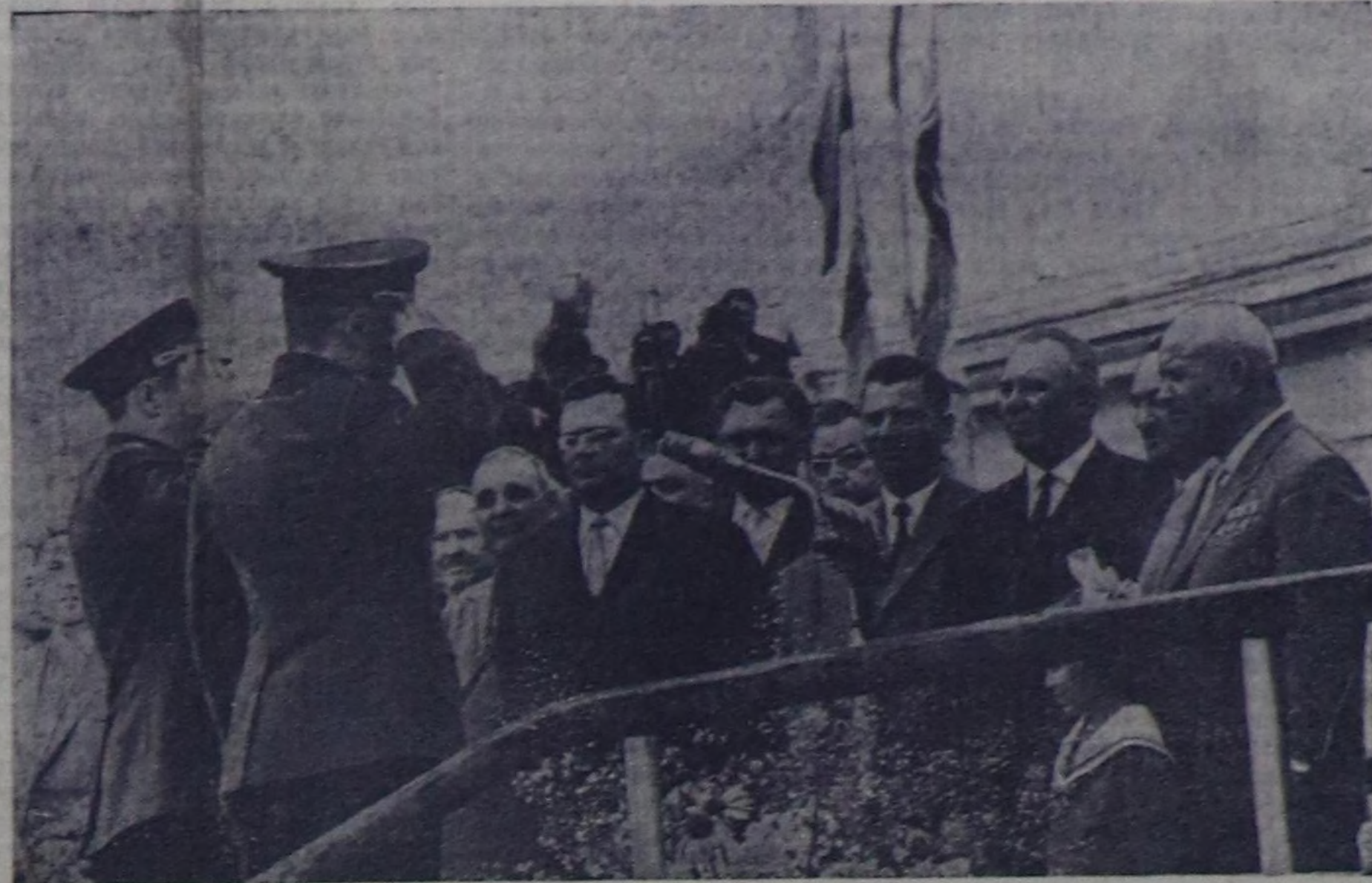
Дүжүт ажаал алышканын эгелөөн билек Василий Пичугов «СК-3» комбайн-биле тараа кестирин эгелөөн. Оон ажалдап турар уастогуулан тараа чамдык болгаш тарымкы үнөйи-даа болза ол хүнүн-не 80—100 центнер тарааны бастырып турар.

ЧУРУКТА: Василий Пичугов.

Фото Б. Хольшицкий.

СЫЛДЫСТАРЖЕ, БҮГҮ ОРАН-ДЕЛЕГЕЙГЕ ААС-КЕЖИИНЧЕ ОРУКТАРНЫ КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕНГЕ СОВЕТТЕР ЧУРТУ АЖЫДЫП БЕРИП ТУРАР

Андрей Николаев биле Павел Поповичин ужудуушкунунга холбаштыр парлагга конференциясы

МОСКВА. 1962 чылдың август 18. Совет улустун алдарлыг оолдары маадыр-космонавтар майор Андрей Григорьевич Николаев биле Павел Романович Поповичин Внуково аэродромга байырлаалды биле ыткаан.

МОСКВА. (СЭТА). «Восток-3» болгаш «Восток-4» деп совет космос корабльдеринин төөгүдө эң баштайгы үр бөлүк ужудуушкунунга холбаштыр совет болгаш дашкын журналистерин парлагга конференциясы Москваың М. В. Ломоносов атыг күрүне университетинин дөңгө залыңга август 21-де болган.

СССР-нин Эртемир академиязынын болгаш ССР-ниң ДХМ-ниң кылганы ол ужуражышкына 2.000 амык кижи киришкен. Оларнын аразында чүс-чүс дашкын болгаш совет корреспондентилер болгаш солунарын, радионун база бүгү-ле дилтеринин телевидение компанияларынын комментаторлары бар.

Совет эртемирин болгаш культураның ажалдакчылары, хей-никти организацияларынын, а ол шыкка найысылалдын бидурулгелеринин толгелкичлери залга олуруп турган. СССР-де төлөзлеттирген дипломаттыг талас черлеринин баштырларын чалап нелдирген турган.

Совет Эмелинин Маадырлары ужуушкуну-космонавтар Ю. А. Гагаринге, Г. С. Титовка, А. Г. Николаев биле П. Р. Поповичинге парлагга конференциязынын киришкелерин изиг байыры чедирген. Оларгайнын кижи чоруп карбзон дөңгөмирин кижи төрөлгетинин чагай чоругуна шиптедип алырныга совет эртемирин болгаш техниканын ааларын меңгези-биле быгыглан, салдыстарме чимгелээр чүе чок ужуушкунун баштайгы түңнелдеринин дугайын чугаалаан эртемирин чугааларын чылгандар улуг сокуура-биле дыңнааннар.

Совет Эмелинин Маадырлары ужуушкуну-космонавтар Андрей Григорьевич Николаев биле Павел Романович Поповичин парлагга конференцияга чугааларын улуг ичизаңгей-биле дыңнаан.

СССР-ниң Эртемир академиязынын президентизи академик М. В. Ильяш парлагга конференциязын эге сөзү-биле амыткан.

Академик М. В. Келдыштын чугаазы

Хүндүтү аштер! Эр, херөөжөн дээрлер!

Ужуушкуну-космонавтар эштер Андрей Григорьевич Николаев биле Павел Романович Поповичин башкарып чоранын «Восток-3» болгаш «Восток-4» деп совет корабль-спутниктерин космоска делегейге бир дугааргы бөлүк ужуушкуну 1962 чылдын августтун 15-те чедикшиктин доозулган.

Ужуушкуну-космонавтар Андрей Николаев биле Павел Попович олар 71 шак дугурунда космоска калы ужуушкуну кылган болгаш ол уениң дугурунда Черден Айга чедир болгаш оон дедир кедир хире хем-чазды барык-ла үш катап ажалп турар оркуту эрткенер.

1962 чылдын августтун 11-де Москваың-биле 11 шак 30 минута турда эгелөөн бөлүнүп чыгелээр чүе чок ужуушкунун дугурунда эш Николаев 2600 муң жакы километрин ужууп эркен болгаш чер бөмбүрүндө 64 амык катап доңганган. Эш Поповичинин магалыг ужуушкуну 1962 чылдын августтун 12-де Москваың-биле 11 шак 02 минута турда эгелөөн болгаш ол ийи миллион хире километрин ужууп эркен болгаш черин 48 амык катап доңганган.

Ужуушкунун программанын бүрүң-биле күөсөткөш, ужуушкуну-космонавтар кайызы-да баш удуу кылган санаашкын-биле тодаргайлаан, Караганданын муруну чүгүндө районун шөлүңе барык-ла хире угда кедергей ылаптын-биле чеге көзөп меңди-чаагай хонганнар.

«Восток-3» болгаш «Восток-4» деп корабль-спутниктерин бүгү делегейи магалдаккан ужуушкунунарын тайбың сорулгалар-биле Совет Эмелинин чоруп турары космос дөңгөмирин өөренип көөрүң болгаш шиптедип алырнын программанын баугаар боттандырган. Совет эртемирин болгаш техниканын шыларгай чедикшиктин бүгү делегейин чагай чоругуна кылган.

Юрий Гагарин болгаш Герман Титовтун ажалканы космосе орук киж төрөлгетини угаал-болалын болгаш күш-аамалын чаа-чаа тил-делгелеринче ашар чорутуу дөңгө орук болу берген. «Восток-3» болгаш «Восток-4» деп корабль-спутниктерге Андрей Николаев биле Павел Романовичин ужуушкунунарын — планеталар аразынын ужуушкунунарын боттандырыныче исти чокушудалып турар ол оруктуң чаа, магалыг үе-чазы-дыр.

Космос корабльдеринин бөлүк ужуушкуну планеталар аразынын

станцияларын ажалдап кылырныга, ам-даа эй-не болбайзыраңгай космос корабльдерин тургузганын, планеталар аразынын орун шиптедип алырныга угуу-дузалыг болуп турар.

Космоска хей хүнүн бөлүк ужуушкунун боттандыры болабыз-раңгайжыттыганын космос корабль-спутниктерин тургузганын негеп турган. Корабль-спутниктерин башкарылазынын болабызраңгай системаларын ужуушкунун бүгү программанын ылаптын күөсөдирин арганы берген. Ужуушкунун өң-не нарын уастоктарына космос корабльдеринин бүгү системалары онза ылаптыг ажалдап турган — корабль-спутниктерин боттарынын орбиталыгыне онза ылаптын-биле салып үндүргөн болгаш корабльдерин чыгып чок ылаптын-биле дедир дүжүрүп бадыркан.

«Восток-3» болгаш «Восток-4» деп корабль-спутниктерге харызла-жырын радиоаппаратуразынын болабызраңгайжыттыганын комплексин, телевидениин болабызраңгайжыттыганын аппаратуразын, а ол шыкка корабльдерин аразында ийи таланын дөрт чугааламдаларын хандырып турар автоматиканын тускай немеле аппаратуразын тургускан турган.

Совет Эмелинин кайы-даа пункт-улаарын корабльдер-биле херек кырында шүт чугаалажыларын арганын чер кырынын станцияларынын дөңгө четкини берген. КЧ-ны дамыштыр космонавтар-биле ийи таланын чугаалажышкынын нарын ыла хей таварылгаларда элөөн кыш муң километр хемчээлге чорудуп турган, а КЧ-нын хемчээлге харызлаанын ыраа 10 муң километр дымка амык турар элөөн хей таварылгалар дөңгөлеттинген.

Чер кырынга турган хүлөөн алыр болгаш дамчыдар шалып төштерин чотто доңгөш шалып ажалдап турган, таарыштырыла-санага төрүндө уукте чок кыш турар сорулга айткычтарын баугаар солуй улап турар күчүлүг улаадыркан системаларын оларга амылап турган.

Ужуушкунун ур программаны олутар чымчак сандаын калгаш, ка-кинага жосту эштиникин боттандырынын арганын космонавтарга берген, космонавтар ол эштиникин уенинде язы-буру ажалкын операцияларын күөсөдир чораннар. Черден дамчыдыганын херек кырында дүңгөдирлери херек чогун болгаш космонавт кабинаын кайы-даа черинге турда оон черке

дамчыдыганын мытыктын хандырып турар кабинаын мыт улагтыкчыларынын болгаш микрофоннарын тускай системанын алазы-биле радио харызлаанын космонавтар хосту эштиникинде чоруп турганнар.

Ужуушкунун үрү, космонавтарын ийи таланын чугаалажышкынын болгаш космонавтарын чер-биле радио чугаалажышкынын күженишкынын радио чалгыларын эртемирин болгаш хари угда элөөн каш корабльдер-биле радио харызлаанын организастарын таласы-биле онза үнелг материалды чып меңгээринин арганы берген.

«Восток-3» болгаш «Восток-4» деп болбайзыраңгайжыттыганын космос корабль-спутниктерин тургусканы болгаш тускай ажалкын хемчеглер космос байдаларыга космонавтарын түр ужуушкуну хандырган.

Алдыңган хемчеглерин ачык-биле, дөңгө чок ашар чорук болгаш космоска ужуушкунун өске-даа факторлары космонавтарын тууган эки ажалдар арганын хажытпап, эштер Николаев биле Поповичин ужуушкунун бүгү телевидениин программанын ылаптын күөсөдиринге шалтыктааган.

Г. С. Титовтун хонук дугурунда ужуушкунуна үндөзүлгөн совет эртемиринин ажалдап кылганын, космонавтарын белектеринин аргалары хей хонуктарынын ужуушкунунарын бүгү дугурунда болуун байдалынын эки болуун хевээр арттырарын арганын подполковник П. Поповиче болгаш майор А. Николаевке берген.

Николаев биле Поповичин ужуушкунуну мөөн мурунда түрүп көрөөн үрүтүлгө, «Восток-3» болгаш «Восток-4» деп корабль-спутниктерге тургускан бүгү эртемир аппаратуразынын уукте чок ажалы, эртемир шипчилелерин чорударына космонавтарын боттарынын икепкейи киришкелге космоска ужуушкунун боттарынын кижи организаминин сааларын дугайында чаа үнелг меңгөөрнине совет эртемир берген.

Космоска халчак үр ужуушкунуна космонавтарын кадыкылын болгаш ажалдар арганын хевээр арттырарын байдаларын тургус-

В. И. Яздовскийн чугаазы

Эргим аштер! Эр, херөөжөн дээрлер!

Шиптирелерин келир чедикшиктин ужуушкунунарын чедикшиктин олардан хамажар хей саныг айтырларын аразында эй-не кол айтыр болза космос ужуушкунун элөөн хей факторларын кижи үр уеде салдарын дугайында айтырты болур.

Ол факторларын, ылаптын дөңгө чок байдалды сааларын шөлө-де-биле өөренип көөрү чүге космос аппаратуразын боттут ужуушкунун байдалында болуура. Оон-биле холбаштыр ырак космос ужуушкунунарын белектеринге онзагай лаборатория базазы болуп, шипте чортуп чоруп корабль-спутниктерин ажалгаары онза солун болуп турар.

Совет космонавтар Ю. А. Гагарин болгаш Г. С. Титовтун орбитага калгачык ужуушкунунарын-биле космос кижинин бир хонукта ажалдап чорутуу бүтүрүттинген болгай. Америк космонавтар Генрич болгаш Барнеттерин ужуушкунунарын уенинде чортукан физиолотт шипчилелерин барымдаларын ол түнелге удууламышак болган.

Ол ужуушкунунарын эң үрү космонавт майор Титовтун бир хонукта кылган ужуушкуну болган. Космосе кижинин улам шиптир-

кан турп болур дээринге бо ужуушкунунарын түнелдери бисти боттундир болур.

Космоска болук ужуушкунун уенинде алдыңган бүгү-де меңгөөр хынамчалыг ажалдап кылып турар: эртемир шипчилелерин түнелдерин парлап үндүргөн турар болгаш космос делегейи кижинин тайбың шиптедип алырнын херөөн олар чаа улау салымкын болур.

Космос кижинин дугуруштуган бөлүк хөдөйшкынеринин эгелен салган «Восток-3» болгаш «Восток-4» деп корабль-спутниктерин бөлүк ужуушкунунарын космос делегейи шиптедип алырнын ортуна шыларгай базым болуп турар. Кижинин космоска хосту ужуушкунунарын боттандырынын, черин дөңгөдир орбита-биле болгаш ол шыкка өске-даа планеталарга эй-не нарын болгаш үр космос ужуушкунунарын боттандырынын оруктарын ол ужуушкунунарын бүтүрүдир-биле көргөскөн.

Космоска үр бөлүк ужуушкуну — ол дөңгө эртемиринин, конструкторларын, инженерлерин, ажалчыларын шыларгай маадырлар чорутуу-дур, бистиң улаушкуну төлөткел оолдары ужуушкуну-космонавтар Андрей Григорьевич Николаев биле Павел Романович Поповичин шыларгай маадырлар чорутуу-дур. Төрөн чортутуң ады-биле, тайбышын болгаш бүгү киж төрөлгетинин депшигелерин ады-биле кылган совет улустун, совет эртемирин болгаш техниканын маадырлар чоруктарынын төөгүңе чаа алдарын арнын кири бижөөн, делегейге эң баштайгы бөлүк ужуушкунунарын оларын оларын эрел-диз, мергежидип, организаста чорутуу хандырган. Ол ужуушкуну бола социализм чортутуун хосту улустары, киж төрөлгетинин төөгүңде улау-чагай үнелг ботурун — коммунисттик ниятледи туртуу турар улустар делегей культуранын өрттө-байлаанга кайы хире хей чутууд кирип турарлар дээринин чаа херечиле болуп турар.

Эргим Андрей Григорьевич болгаш Павел Романович! Бүгү совет улус, бүгү киж төрөлгетини сиерин чимгелээр чүе чок ужуушкунунарын кедергей улау кичөөн-биле болгаш магалда-биле хайгааран турган болгаш совет черге сиеринин эл келгеннери байырлаалды-биле уткаан. Сиеринин аум чок маадырлар чорударын партия, чааа, бүгү совет улус бедди-биле үнелеп турар. Силерге Совет Эмелинин Маадырлар деп атты болгаш Совет Эмелинин ужуушкуну-космонавтар деп атты тыыскаан.

Эргим Андрей Григорьевич болгаш Павел Романович силерлерге Эртемир академиязын өмүзөдөй, Совет Эмелинин бүгү-ле эртемиринден, бо ажаа чылган бүгү кижилерин түрүндө чылган чедирин менээ чөпчөзөп көрүр.

Сиерин космоска кылган ужуушкунунарын эртемир, космонавтикага шыларгай улау-дузалынын барымдалап көргөн, космоска ужуушкунунарын боттандыры болууп болуун бир-ле дугаарында өттүр билип чугаалап болгаш ону боттандырынын оруктарын айткан бистиди шыларгай ала-чуртууус, улау эртемир — ракета техниканын болгаш космоска ужуушкунунарын теориязынын үндөзүлгө К. Э. Циолковский аттыг Алдын медалдарын Совет Эмелинин Эртемир академиясы силерге тыыскаан.

Ол медалдарын силерге улау өөрүшкү-биле тысырын менээ чөпчөзөп көрүр.

СССР-ниң Эртемир академиязынын президентизи аада бүгү олутуруларын алып чакшаалыны биле К. Э. Циолковский аттыг Алдын медалдарын А. Г. Николаев болгаш П. Р. Поповичинге тыыскаан.

Ол медалдарын силерге улау өөрүшкү-биле тысырын менээ чөпчөзөп көрүр.

СССР-ниң Эртемир академиязынын президентизи аада бүгү олутуруларын алып чакшаалыны биле К. Э. Циолковский аттыг Алдын медалдарын А. Г. Николаев болгаш П. Р. Поповичинге тыыскаан.

В. И. Яздовскийн чугаазы

Эргим аштер! Эр, херөөжөн дээрлер!

Шиптирелерин келир чедикшиктин ужуушкунунарын чедикшиктин олардан хамажар хей саныг айтырларын аразында эй-не кол айтыр болза космос ужуушкунун элөөн хей факторларын кижи үр уеде салдарын дугайында айтырты болур.

Ол факторларын, ылаптын дөңгө чок байдалды сааларын шөлө-де-биле өөренип көөрү чүге космос аппаратуразын боттут ужуушкунун байдалында болуура. Оон-биле холбаштыр ырак космос ужуушкунунарын белектеринге онзагай лаборатория базазы болуп, шипте чортуп чоруп корабль-спутниктерин ажалгаары онза солун болуп турар.

Совет космонавтар Ю. А. Гагарин болгаш Г. С. Титовтун орбитага калгачык ужуушкунунарын-биле космос кижинин бир хонукта ажалдап чорутуу бүтүрүттинген болгай. Америк космонавтар Генрич болгаш Барнеттерин ужуушкунунарын уенинде чортукан физиолотт шипчилелерин барымдаларын ол түнелге удууламышак болган.

Ол ужуушкуну

КИЖИ ТӨРӨЛГӨТӨННІН ЭН ДИДИМ КҮЗЕЛДЕРИ

Парлаага конференциясынын уланчысы

(Уланчысы. Эгеи 1-ги арында).

листин дүгөдөшкүннөй чаггааш-кынын аарыг аныктыг демдөн болдуура.

Бо бугу болза шимчээр болгаш көр анализаторларын бот-бодунга хамаарылганын байдалында, а ол ышкык вестибилардыг болгаш шимчээр анализаторларын физиологият шенделсини аргаларын ажиллап кыларына вестибилардыг аппараттын ажилдаарынын өзгөргө байдалы тодаралар арганы берип турар вестибилардыг реакцияларын шимчелерини тускай ажиллап кылдыган аргаларын ажиллап турганы космонавтарын ылаптыг шилеп сым-ында үндөсүн болган.

Дорт шугунт, ийленчек, коридордун дүгөдөшкүннөй болгаш оларын нити салдарына хамаарыштыр вестибилардыг аппараттын тургустуу чорун баштайгы барымдалар-биле динээрке каш катан бедни бергени космонавтарын белеткен турганын сөөлү үндөсүн илерден.

Космонавтарын байдалын болгаш космос корабльдерини кабиналарында байдалы доктаама болгаш улам бүрүн контролдуулаа соруга-биле космос корабльдин ботундан алып артем информатизациянын хемчээли өлөсүн көзүктөп турган.

«Восток-3» болгаш «Восток-4» деп космос корабльдерини ужу-душкунунун үндөсүн аччы-биолоттук шимчелдерини артем талазы-биле эн чугула соругаарын мын-дыг турган:

— Космоска үр ужудушкун үндөсүн кижини кол физиологият функцияларын байдалын өөренип көөрү.

— Черин долганыр орбитага ужудушкунун үр байдалында физиологият чоругуларын дун-хун иштинде өскерилсини онза чүдө-рин өөренип көөрү.

— Космос корабльдерини ужу-душкунунун анык-бүрүн чорукта-арганы космонавтарын ажиллаар аргаларын өөренип көөрү.

— Космос ужудушкунуна космонавтарын шилеп алырынын болгаш шенделер чоругуларын ар-галарын аныктыг чорун өөренип көөрү.

— Ужудушкун үндөсүн амыл-рады хандарынын болгаш амыл-чок чоруктун системаларын ажиллаарын аныктыг чорун өөренип көөрү.

Космонавтарын байдалын болгаш ажиллаар аргаларын өөренип көөрүнүн кол аргаларын мындыг болган:

— Организмнин кол физиологият системаларын байдалын тодар-лып турар биотелеметрия информатизация.

— Чорук чоругунын байдалын, шимчелдерини ийленчелерин, шимчелдерини таарыштырылганын болгаш таарыштыр олору алганын дугайында билишкенин берип турар, космонавтарын теле-денне-биле харагалар чорук.

— Ажиллаар аргаларын, чүве чугааларын онзагай байдаларын, ажиллап чораш чамдык чүдө-дерини кылды чоругунын ылаптыгын дугайында түнелди кылды бо-лган.

А. А. Благоврастовтун чугаазы

Ужудукчу-космонавтар эштер А. Г. Николаев биле П. Р. Попович оларын болук ужудушкуну делегей парлыгаанын болгаш бүгү чер-бөмбүрөөндө кижилерини кичээлгенин төүндө неделя амыг үдө тур-руп турар-дыр. Бо болушкуну болза артемни база техниканын шыгал-рагай чедикчинин болуру чигини чок болгаш Совет Эвилелинде бот-тандырып турары космос делегем-нини шимчелдеринге чаа депшил-генин дугайын херечилеп турар. Бо болушкунга кижилерини кичээлгенин чүчү чүе хандык, оларын чүчү чүе магалдык туралы? Бисте, Совет Эвилелинде космонавтарын ужудушкунуна шак ындыг дидим.

дур соруга-биле харылзаа шугу-муну корабльдин чер-биле радио харылзаа.

— Ужудушкунун онзалгаларын хей саныг болгаш анык-бүрүн бай-далга хемчээлинин болгаш саны-нын талазы-биле күсүткенин үнел-де көөрү.

Хей хонуктук ужудушкунун түнелдине калбак болгаш артем талазы-биле эн үнелди барымдалар-ны чыып алган, оларын чамдыктын ужудушкуну чорун турда бүтү тала-биле шимчелен көргөн, а кол мате-риалдарын амыг үдөсү анык ана-лизтен көрүн турар.

Баш удуз алынган барымдалар-га үндөсүн, ужудушкунун ийленчел үндөсүн — корабльди орбитага үндөсүн А. Николаев болгаш П. Попович эки артемнен берип айтты. Физиологият реак-циялар боттарынын хандарын болгаш илерөөшкүннүн талазы-биле мурунда Ю. Гагаринин болгаш Г. Титовтун ужудушкунуна үндөсүн делегемлеттингенден шоол-дуп алгалаан. Ийленчел үндөсүн А. Николаевтун судалынын мину-таа согарынын хемчээл 120, а П. Поповичини — 130 болган. Оларын тынжынын хемчээл үс-түккө алаан айы-биле — 10 болгаш 20 болган.

Корабль орбитага үнел берген соонда денин чок байдалга ол көр-гүзүлөр корабльдин салып үндөсүн мурунда турган көрүзүлгө-ринге дүрүн дугайы келген.

Черин бир уаа долганым чораш-кын сөөлүндө болгаш ийи уаа долганым чорашкынн эгезинде судал-дын болгаш тынжынын хемчээл корабльдин салып үндөсүн мурунда турган байдалында дугайып келген. Бты долганымн эгезинде судал-дын болгаш тынжынын хемчээл ужудушкунун мурунда каш ми-нуттарда космонавтарын байдал-ына чокчулап келген.

Сөөлү дүр дугайы хүнүн дугу-зунда А. Николаевтун болгаш үш дугайы хүнде П. Поповичини судал-дын согарынын хемчээл — 60 — 70 хире, а тынжынын — 10 — 15 болган.

Аппараттарын черге дүжүренин мурун чарымда ол көрүзүлгө-рини көүлө бергени черде бидингир.

Космонавтарын кайымын-даа электрокардиограммаларына пато-логтук калып-бир, өскерилсини де-матлеттинген, нити көрүлсини үндөсүн электроцефалограммаларын, электроокулограммаларын чур-гунга болгаш көш-галыныг реак-цияларын өскертир үндөсүн кижилерини көүлөдүр.

Он-биле ханы харылзаага өске анализаторлар-биле дегге ажиллап чораш вестибилардыг аппараттын ажиллап чорун байдалын өөренип көөрүчүе улуз кичээлгенин салган турган.

Баштайгы медээлер космонавтар-нын бекит тургустуу чорун херечи-леп турар. Ол болза тускай хем-челдерини түнелди болур-дур.

Денин чок байдалын салдарын болу берги дег тускай онза чүдүн болгаш кижини өске органынын

база системаларын талазында гравитациянын чок турарына бол-дунгу дег реакциянын магат чогун өөренип көргөндө денин чок байдал-дын айттыгыларын моон сонгааргы шимчелдерге улам илерөөр апар.

Он-биле кады денин чок байдал-га чораш космонавтар багынып ал-ган байдалында хосталган, боду-ну олурган черин калгаш шимчел-дерини таарыштыр болгаш аны-к-бүрүн хей элэсн шимчелдерини кылды, хостут көлөдир аргалы-нын талазы-биле көнүгү эки түнел-дерин алган. Ийчан чүткө каракты шимчелдерге буулаа бээр, чораш үн-штин билер чорук хөвөр артка.

Нитизин-биле А. Николаевтун болгаш П. Поповичини ажиллаар аргалары бугу ужудушкунун дугу-зунда чогур бекит денинге хө-вөр артка. Күсөдир кылдыр бер-ген операцияларын болгаш шимчел ажилдарын күсөткен чорук көсү бергөдөшкүннүн болураан. Уйгу калды-бир онза чүдө-биле ыл-галбаан болгаш эки дышты берип чо-раан.

Чем чир байдалы анаагазы дег хөвөр артка. Чем чигенде кемин дайыраы болгаш боосталга ажыраы бергөдөшкүннүн таарыштыр. Чем рашинун анаагазына чокчулап-каны чугаа чок эки болган, бо тала-зы-биле космонавтар эки үнелди-рини берген. Чемин бээр А. Ни-колаевтун болгаш П. Поповичини туралазы-биле таарыштырган.

Корабльдерин кайымын-даа кабиналарын арыг-шверини бай-далы ужудушкунун бүтү дугу-зунда хөвөр артка болгаш таары-чалыг болгаш денинге чугула. Космонавтарын күсөдир чорашы артем талазы-биле биолоттук шимчел-дерини программалык дугайын, тускай чугаалар апар. Түнелдер дугайын чугаалары өлөк, материал-дарын ажиллап кылды турар. Ий-чалажык, шенде ажилын космос ужудушкунуна чораш кижини бол-кум ол факт боду-ла чаа, принци-палдыг чедикчин болур-дур.

Космонавт А. Николаевтун бол-гаш П. Поповичини болук ужу-душкуну онза чедикчинин доо-зуган.

Космонавтарын кадынын бай-далы калды-даа патологтук өскер-илсини илерөөр.

Чоруктун шимчелдерини түнел-дине дараалыгы улам нарын космос ужудушкунуна белет-көргөне эргежок чугула хей чаа ар-тем барымдалары алдыган.

Түнелдине артем ажиллаачы-ларын, ажилдарын болгаш биоло-гарын өмүчөөлөсүн ужудушкуну чедикчинин күсөткен, хей санын шимчелдер болгаш медицина шыгалдарына илереткен шыла-чык чорук болгаш чүвени медереп билери дээр, а ол ышкы артем про-грамманын чоругуна онза шевер-гин чорук дээр Андриян Григорьевич Николаев болгаш Павел Романович Поповиче өөрү чедикчинин илередирин чөпшөөр көрүн.

Кичээлгей дээр четтирдим.

Индирде академик А. А. Благовра-стов.

тургустуну турар. Чер бөмбүрөөн долгандыр кижини орбита ужу-душкуну ботандыры-биле баш-тайгы космос дүгөдөшкүннүн аар-денигиди корабль-спутникке дамчы-лып берип шылаар хей чадалыг кү-чүгү ракеталарын тургузары не-гетини келген, ол дугайында чо-гур шимчелдерини ажиллап кылды, ракетанын чадаларын ылаптыг хуваалдызын санап көр болгаш ботандылар, ракетанын сөөл-дү чаданында космос корабльдин улаандыган салбырын негетини келген үндөсүн чорук ужурут-турган. Корабльдин иштинге космо-навтын комфортабельдиг чоругун четчири-биле хандылар, тодаргай-

лаарга иштинде эргежок чугула агаар, доктааттыган температура, базышкын болгаш шыгынын хире-чергеи бар болур, ол негеделерин автоматтыг-даа база ол ышкы чугу-ла апарган таварылгада космо-навт боду таарыштыр ханды-ны турар ындыг космос корабль-дин ботандырып турар. Шимчелдерини негетини келген соругаарын четче эвес чангыс даңгызы беин техниктиг херекселерини ол нарын дугайын билер алып арганы берип турар-дыр, ол нарын болур чоруктун түнелдине чедикчинин ра-кетанын болгаш космос корабльдин бүтү системалары чүс-чүс муң аны-дур кезектерден тургустуну ол хире хей аны чүдө-дерин бүткен тур-густуу турар. А бир эвес үстүн-де айткан чүдө-биле Чөр-биле харыл-заанын херекселерин, корабль-дерини аразында харылзаанын херекселерин, хайгаралдыг херекселерин, ужудушкуну дөшкү контрол-дун херекселерин, дүжүп хонары-нын черде херикчинини негээр болза, бо дээрке боду-ла аажок улуз дерикчин-дыр, кижини уга-анын аажок улуз үр-түнелдерин ол хей кезектерден тургустунан бүтү система билер алып арганы берип турар. Ийчанга салдыган шенделдин бүрүн чедикчинин бо-лурунга буурелди чедик алып тө-лөдө, а ындыг буурел совет артем-денерге болгаш инженерлерге тур-ган-даа, бо бүтү нарын системанын ийди чок бүрүн ажиллаарын, долу иделгиди хандылар херектиг турган. Космонавт Николаев биле Попо-вич оларын ужудушкунун доо-зуганын ол соруганы кайы хире чаманандыр шимчелдерин көр-гү-зү турар-дыр.

Иделгиди болур чоруктун айт-мынын тодаргай болгаш көнүгү чугу-ла талазы болза ындыг системанын бүтү хуваалдызын күсөдирини ылаптыг болур турар. Системанын ажилдаарын чайгыш чок ылап-тынын байдатыны болза айткан программаны күсөткен болгаш ийи дээр алышкыларын шыгыг док-тааткан райога бары-ла ханы улаа черге хонган болур.

Ю. А. Гагаринин ужуларынын мурунда-ла орбиталыг ужудушкуну-че иштинде космонавтар — диги-амыттарын космос корабль-дин чоруктун үндөсүн, бир эвес ол корабль Совет Эвилелинде девисээрден дашкаар дүжүр болза чүчү болуру дег, Стокгольмга болган парлаага конференцияга менден айттыр турганын сактып келдим. Корабль айткан-на черинге дүжүр апар чүе деп ол айттырга буурелди харылзаа мен. Ийчанга мөзгөн шын болганын көрү турар-дыр сир.

Совет Эвилелинде дашкаар, өске чурттагы мындыг чугааларын ды-наар ужура хаа эвес таварышкы-лаар боор-дур: «Илет, ракета тех-никазын хөжүдөр талазы-биле Совет Эвилели АКШ-ты мурал берген ыш-кажыл». Ханы он ындыг хува-көрушкуну кылды көнүгү берге болуп турар кижилер беин хува-көру турар болгай. Ийдыг болза-да он аныга Гагаринин болгаш Титовтун космоска ужудушкуну-нын, а адаткын сөөлүндө Нико-лаевтун болгаш Поповичини болук ужудушкунун чорукта шендел-дери-биле ол ылаптыг чорукту деп-неп көр, херек болган, а прибор дерикчинини шынарында, америк космонавт Гленни стартын эр-кен ол бергөдөшкүннүн-биле, космо-навт Карпентерин Америкага че-ре хонары-биле болууга ол бергө-дөшкүннүн-биле ол ылаптыг чорук хамаарышкан болгай. Ол чорук бол-за санап каан орбиталарга үндө-рин хандыган бүтү прибор дериге-нин бекит шынарынын дугайын, ылаптын, харылзаанын түнел-дини чогун, черге хонганым түнел-дини ылаптын херечилеп тур-ар.

Ийчанга сөөлү чоруктан шенел-де чүчү чүе кайгамчык болуп тур-алы? Бисте, Совет Эвилелинде кос-мос делегемини шимчелдер алырын уда-дараалаштыр чорудуп турары-не кичээлгенин көрүдүрүр төлө-лүг деп болуп турар мен. ол үдө мурунда чедик алынган чедик-чинини хөжүдөсүн болгаш сай-ырайгайдылганы болуп турар чаа-чаа соругалар, бугу кижини тө-лөткөткөни чадай чорук дээр космо-мосту шимчелдер алырын идеяын амылрага ботандырып турар ол бурунга чүткү базым бурунда тургустуну турар. Бисте ботанды-лар бүтү космос шимчелдер чан-гыс соруга-биле, кижини бодусту-гапырып алып чорун улаптыр дээр, бодушту кижини төлөткөткөни эрелдеринге бүрүн барып бо-дун турар кылдыр тургузары-биле

оон чажыт чүдө-дерин илередир дээр артемни хөжүдөсүн соруга-биле де синиккен, ол соруганын эрге-ажын дээр улам талыгыр ужудуш-кунуна, космоска кижини чоругу-рунун амыл-чоругуна улам кө-вүдөдир ботандырып турар.

Ол-да соруганы чедик алып дээр, космос делегемини таарыштыр алып дээр Совет Эвилели артемни хөжүдөсүн моонга чедирин бол-гаш дег ындыг шенделерин, космос-ка делегей калы ажиллажыгына шактылап турар, космос делегемини хирелдерип мындыг шенделерини космосту шимчелеп көөрүнү про-граммалык калып үндөсүн дээр де-мисеиди чорудуп турар болгаш ону чорудары тургустуну-даа. Шери-разведка соругаларына черини кыл-дыл спутниктерин ажиллаарын ойталаар дугайын, таварылга-биле азы оола-ондакка таварышкан өске-нини девисээрине дүжкен космо-навтарга дууламчы хемчелерини та-лазы-биле делегей хемчелерини дугайын, ындыг аны-биле дүжкен кос-мос объектилерин оларын салып үн-дүргөн чурттага эгиде дугайын ду-журжуп алырын Совет Эвилели КНО-нун комитетини дамчытыр саналдап турар, ындыг болза-даа космос та-лазы-биле бистин эвилелдер ол са-налдарын хувап албажы хараа-дангыч-дыр.

Космонавтарын сөөлү ужудуш-кунун үндөсүн космоска ужудуш-кунуна кижини таарыштыр амыл-ралыг ажил-чоругуна ханды-ларын арга-методтарын шыгыг хынап көргөн. Моон-биле холбашкан айттыгыларын шын шимчелдерини хей херечин болза космонавтар-нын черге элп келгенде оларын байдалын тергени эки болганы болур.

Ужудушкунга космонавтарын байдалы дээр, организмге болуп тур-ган чоругуларын чоругулазын дээр контролдун аргаларын кайы хире калдыгы, сайыраагайжыктан дугайында медээлерин парлап улу-дур материалдарга болгаш В. И. Яз-довскийни чугаалында айткан бол-гай. Моон-биле кады хайгаралдар-ын алынган материалдары он-даа улуз үрүгүлүшкүннүн болгаш на-рын ужудушкунуна улам бүтү-редик хандылар арганы бээр.

Мынчанга космос делегемини кижини үс-үдө чоругунаарын болдуурын, Айга болуп хун систе-манын кожа турар планеталарына чедик болуру күел эвес, а боттук чүдү апарган дээрин ам бүрүн-биле бадатын.

Парлаага конференцияга чал-чык болган мындыг айттыгынын тур-галаында салгылаар боор чүе бол-гай: Совет Эвилелинде космос деле-гемини шимчелдерини чокку үдө планарын хандыгы? Он ужурунда бо айттыгынын сайыраагайжык, ол планарын улаанышкынн билин-гир чүе деп харылал болур мен. Космос физиказын шимчелдери-биле чаа куужинишкенин салыр, агаар-боду алыны сайыраагай-жыктан соруга-биле агаар болуш-кунуна улам ийди шимчелдерин чорудар апар.

Баштай планеталар аразынын ав-томаттыг станциялары-биле, а улам ийди чедикчинини чедип ал турарын хире-чергеи-биле кижини шутт кижилегеи-биле космоска чоруктуулар тургустуну апар. Шенде астрономия талазы-биле ажилды чорудар. Бо айттыгынын улам тодаргайжыды харылзаанын хамаарыштыр калдыгы дээр, чаа чедикчинин бүрүзү, калды-даа чаа түнелдер айткан планарын эки-дир болгаш тодаргайжыды арганы берип турар деп чугааларын чөп-шөөр көрүн.

Ужудушкунун бугу материалдарын ажиллап кыл-ганда космонавтарын дараанын ужудушкуну болза өскерилсини чире улаандыган чаа өскерилсини шимчелдерини шимчелдерини дүгөдөшкүннүн арганы бээр магат чок, мынчанга бистин артемни болгаш техниканын чаа чедикчинини бодун үндөсүн деле-гейини база катан магалдыр апар боор.

Космонавтар-биле ужуражышкын үндөсүн Н. С. Хрущевтун чугааланын чылдагаанар — чуртка артемни, оон культуразынын болгаш эконо-манын деншилгенин соокал чокка хандырып турар социалист тур-густуну артык күштери совет ар-темни магалыг чедикчинини үндөсүн салдыган.

Совет космонавтарын эрес-дидим болгаш маалым чорук, оларын Төрөн чуртуга бергенин, партия-нин болгаш чакытын эн берге даал-галарын күсөдирине белин болза космонавтарын алганы чүткө ол на-рын комплексиди белеткел-биле эвес, харын база кодуудула, бирги эөлчөдө марксизм-ленинизмиди идеяларын сөрүк кийригич сал-дыры-биле тайылбырлатып турар. Ийчанга космосту шимчелдер та-лазы-биле бистин чедикчинини-тиг кол «чажыды» мыда болур.

Дараанын ССРЭ-нин ужудукчу-космонавт Совет Эвилелини Мады-ры Андриян Николаев журналистерге чүе чугаалаан.

Совет эртемдери, констру-торларын, инженерини, техни-терини база ажилчыларын гений болгаш күш-ажылы-биле тургусту-ган ол кайгамчык корабльдерини ко-мандирлери болуу улуз алдарын Па-

вел Романович Попович биле биске берген.

Кижини төрөлгөтөткөн чүс-чүс чы-дардагы күзели — космосче ужу-душкуну кылдыры — боттук чүдү апарган ындыг төгүтүгү үдөсү бистер чурттап турар-дыр бис.

1957 чылдын октябрыла бистин чуртувус черини кылдыл совет спутникти салып үндүргөн. 1961 чылда бирги космонавт Юрий Алексеевич Гагарин «Восток» деп совет корабльге черин долганыр орбита-лыг ужудушкуну кылган.

Он дараанын совет ужудукчу-космонавт Герман Степанович Ти-тов 21 шак иштинде космоска ужу-душкуну кылган.

Партиянын XXII съездинини дү-лөп алганы коммунизм тургузуш-кунун программанын күсөткенин, совет улус, СЭПК ТК болгаш Совет чазак космосту тайбын соруга-га шимчелдер алырын улуз ки-чээлгенин салып турар.

Бистин космосче ужудушкуну-нын артемни база тайбынын соругаларын күсөдирине-биле хол-башкан болгаш бүтү кижини төрөл-гөтөткөн эрге-ажыны дугайы турарын делегемлет чугаалары менде оола өөрүнчү-дур.

1962 чылдын август 11-ден 15-ке чедир үенин иштинде совет космос корабльдерини космоска бодук ужу-душкуну кылганын дугайында бистин паралагыстын, телевиде-ниянын болгаш радионун дындагы-ларын дык калбак болжол, ол ужудушкунун дугайын бирден-бир чокка бистин чугааларынын дынаары силерге солун болуру чугаажык.

Павел Романович биле бистер көн-чүг чок эжишкелер биле. Ужудуш-кунга кады белеткенин турган биле, космоска база-ла калы чоруп тур-дувус, ийчанга ол ужудушкуну дугайын биле база кады чугаалаар биле.

Бис бот-бодушту көнүгү эки билчир болгаш кады ажиллап турар биле.

Мен чүткө каш-ла айттырга доктааин деп бодат тур мен, мөң чугаалаан чүвенин ол чугаалаар.

Чөпшөөр түр силер бе, Павел Романович?

«Восток-3» биле «Восток-4» ко-рабль спутниктер бистин ийди-терин ужудукчу-космонавтар Ю. Га-гарин биле Г. Титов оларын кос-моске баштайгы ортуку ажитканын «Восток» биле «Восток-2»-ге бо-ларга, эн сайыраагай болгаш элтиг корабльдер болгай, мынча-ла-да ол корабльдерини принципалдыг тур-гузуу бир дөмөй, ындыг болганда, ол айттырга мен доктааганымн хө-рө чок боор.

Совет космос корабльдерини тур-гузуун дугайы болгаш он систе-манын ажилын паралага болгаш илеткелдерге, делегейини аны-дур конференцияларга билден-бир чокка тодаргай чырыттыган болгай.

Ужудушкуну күсөдирини мурунда ийи аныг белеткел ажи-дынын ийи улуз чазы артем, оон бирээн — ужудукчу-космо-навтарын өөрдир нити куруушун си-стемалар болза бирээн — ужу-душкуну мурун чарымда үенин тодаргай белеткел болу турар.

Космонавтарын белеткенин нити куруу болза, элэи хей теорет-тиг артемни, тускай болгаш физика, медицина-биология, техни-ка болгаш ужудушкунга белеткел талазы-биле ажиллап болуп турар. Бистин белеткенин болгаш шен-делдерини бүтү хевирлерини мааа бирден-бир чокка чугаалап турган хөре чок боор. Тускай бол-гаш эн чугула принципалдыг белет-кел деп бистин санап турарымыс болза:

— Эзулут анаа корабльге болгаш тренажерлерге олурп алгаш, кос-моска ужудушкуну кылган ышкы, ындыг тускай белеткелди кылдып база анаа аны-бүрү үрелишкенин база аяларлар болган кылдыр, ы-ндыг чүдө-дерини кылдыр:

— Центробугага, термометрге, сүрүометрге болгаш өске-даа чүдө-дерге медицина-биологият белеткелди кылдыр;

— Күш-культура белеткелди.

Амы үенин шүгүлөкчү ужу-дө-деринге ужулары болгаш денин чок байдалга тускай ужудушкуну кылдыр кириштирип турар ужу-душкуну белеткелге улуз кичээл-генин салып турар.

Ужудушкунга тодаргай белеткел-ди тускай программа бугаа чорудуп турган, ол программанын кол чүдө-дерин болза:

— «Восток» деп корабль хевир-лиг тускай тренажерге ужудушкуну соругаларын элементтерин өөр-енир;

